

ПРЕДСТАВЯНЕТО НА ТРАДИЦИОННИТЕ НАРОДНИ ЗАНЯТИ В МУЗЕИТЕ НА ОТКРИТО

Симеон Недков

Идеята на Артур Хазелиус да се създаде “жив” музей, в който се пресъздава традиционния бит и поминък на населението през XVIII-XIX в. включва и разнообразните народни занаяти в Швеция. В първия музей на открито – Сканзен (основан през 1885 г. и открит за посетители на 11 октомври 1891 г.)¹, се прилага новаторския метод за демонстрация на традиционни народни занаяти в музейна среда.² За първи път пред музейна публика майстори занаятчии изработват битови изделия, прилагайки традиционните технологии и използвайки местните суровини за тази продукция. Ефектът е поразителен, а възторжените отзиви за този “жив” музей на Артур Хазелиус бързо преминават границите на страната и намират привърженици на тази оригинална музеоложка идея. Много скоро в съседните Скандинавски страни възникват подобни музеи.

В първият музей на открито в Норвегия – Бигдой (основан през 1894 г. и открит през 1902 г.)³, наред с традиционните занаятчийски работилници в експозицията са включени и експонати, представящи странстващите занаятчии.⁴ Естествено, че производството на бира по традиционни рецепти привлича многобройна публика, защото може на място да се дегустира. Вторият музей на открито в Норвегия е основан от Андерс Сендуиг край град Лилехамер през 1887 г.⁵ Тук също са експонирани действащи занаятчийски работилници.

Нагрупаният в Швеция и Норвегия новаторски опит бързо е освоен в съседна Финландия. Там през 1909 г. по инициатива на Аксел Хейкел се основава музеят на открито Сеурасари край Хелсинки.⁶ Тъй като по това време Финландия е в рамките на Руската империя, то една от основните цели на новосъздадения музей е да демонстрира

недвусмислено националната идентичност. Наред с типичните форми от осемте етнографски региона на страната са представени и традиционните народни занаяти.

Така постепенно в началото на ХХ в. в повечето европейски страни възникват музеи на открито, представящи традиционния бит и занаяти от времето преди индустриалната и промишлена революция. Бързото фабрично производство постепенно изтласква от пазара занаятчийската продукция. Ето защо представянето на традиционните народни занаяти по един такъв атрактивен начин в музеите на открито е гаранция за тяхното съхраняване за поколенията.

В съвременните музеи на открито все по-често се търси атрактивния момент в експонирането, затова демонстрациите на традиционните народни занаяти са сред най-често срещаните “оживявания” на тези музеи.

Какви са основните изисквания за правилното интерпретиране на занаятите в музейната среда? На първо място трябва да отбележим, че от музеоложка гледна точка в музеите на открито се представят (експонират) две групи занаяти: домашни, свързани с традиционния бит – плетачество, тъкачеството, везба, предачество и т.н. и занаяти, осигуряващи основните оръдия на труда за местния поминък – ковачество, коларо-железарство, дърводелство и др., както и за по-добри условия на живот – гърнчарство, бакърджийство, или осигуряващи духовността – зографство и дърворезба, или накити – златарство и т.н.

От етнографска гледна точка броят на занаятите в навечерието на индустриализацията и техния постепенен упадък е различен за отделните етнографски региони на България. Така например в Габрово в навечерието на Освобождението те са 26.⁷

Естествено, в музеите на открито не могат да бъдат представяни толкова много занаяти, но е добре да се покажат най-специфичните и характерни за дадения етнографски регион. Чудесен пример за това е действащата работилница за накити от кехлибар в Литовския музей на открито Румшишкес. Кехлибарът е типичен накит за всички прибалтийски държави. В Литва се добива голяма част от него и естествено е от най-дълбока древност тук да се развие занаятът за обработката му. Разнообразните женски накити привличат многоброй-

ните музейни посетители. Майсторът демонстрира различни техники за полиране на кехлибара.

Грънчарството е най-разпространеният занаят в света, но във всеки район има специфични по форма и предназначение съдове. Начинът на украса е различен – техника, цветова гама, композиционни елементи и т.н. Ето защо трябва много внимателно да се подхожда при организирането на експозиционните комплекси на такива общоизвестни за различните групи посетители занаяти. Така например за децата в една грънчарска работилница най-интересно е “точенето” на съдове, а за чужденците – специфичната украса и т.н.

Подборът на народните занаяти и тяхното представяне в музеите на открито е тясно свързан с архитектурните паметници, пренесени и експонирани на музейния терен. Не може в комплекс, представящ селскостопански и жилищни сгради, да се показва работата в златарска работилница. Всяка една занаятчийска експозиция трябва да е в своята естествена среда. Етнографският музей на открито “Етър” е уникален не само с многобройните си действащи занаятчийски работилници, но и с пресъздаването на истинската атмосфера на българска чаршия от времето на Възраждането.

Стигаме и до проблема – естествена среда или изкуствени условия за възстановки на занаятчийска дейност. Много бутафорно изглеждат понякога някои водни механизми, които нямат естествен източник на вода за тяхното задвижване, а се използват електрически помпи. Така например в музея на открито Клеинпласие в Република Южна Африка воденицата се задвижва с изпомпвана вода.⁸

Не е необходимо в музеите на открито да се създават изкуствени условия за някои специфични занаяти. Така например в много европейски музеи на открито са експонирани вятърни мелници, но никъде те не са действащи, защото са изкуствено вградени в неподходящ ландшафт. Така например в най-големият музей на открито в Литва – Румшишкес една от вятърните мелници е експонирана в средата на малка полянка обградена от всички страни с висока борова гора. При тези условия и при най-силния вятър в гората тя ще остане на завет и няма да се задвижи. Подобно е положението и в музея на открито край Киев, Украйна. Там две вятърни мелници от Запорожието са експонирани една срещу друга, това е в противоречие с всички при-

родни закони – не е възможно едновременно на едно място вятърът да духа в две посоки, за да завърти тези вятърни мелници.⁹ Добре, че масовите посетители не обръщат внимание на тези непрофесионални решения на музейните специалисти в дадения музей на открито, те ентузиазирано се снимат пред експонатите без да обръщат никакво внимание на абсурдните експозиционни решения.

Друг основен проблем при експонирането на народните занаяти е: – има ли сега майстори, които са запознати с традиционния начин на работата и могат ли в съвременните условия да работят ефективно в музейна среда. Това е ключовият въпрос, чрез който се решава проблемът за “оживяването” на занаятчийските експозиции.

От една страна са изискванията към занаятчиите за строго спазване на традиционните технологии при създаването на даденото занаятчийско произведение. Тук изрично трябва да се заяви и използването на традиционния инструментариум, без електрически задвижвания, местни суровини и т.н. От друга страна трябва да се има предвид, че така изработените занаятчийски предмети са с много висока стойност, защото в тях се влага много ръчен труд. Всичко това води до непродаваемост на тези изделия, ако няма целева субсидия, защото производствената цена е много висока.

Много често, за да може да се издържа такъв занаятчия в музея на открито, той внася занаятчийска продукция произведена отвън, създадена при използването на съвременна техника, но имаща традиционните форми и украса. Ето този проблем стои за разрешаване от много музеи на открито – как да се стимулират майсторите на традиционните занаяти за да изработват занаятчийски изделия пред погледа на посетителите, спазвайки всички традиционни технологии и как те да имат достойно възнаграждение за труда си. Безспорно е, че този труд трябва да се дотира от музея, иначе майсторите стават търговци, а допуснем ли търговците в “храма”, няма кой да ги изгони оттам.

Повечето европейски музеи на открито не могат да решат този проблем и затова в техните експозиции има твърде ограничен брой действащи занаятчийски експозиции, главно свързани с домашните занаяти – тъкачество, предачество, плетене на кошници и др. Подобни примери има в музеите на открито в Швейцария¹⁰, Литва¹¹ и в много други.

За съжаление в много музеи на открито работилниците са потънали в прах, по рафтовете им стоят безброй инструменти, които нищо не говорят на “компютърното” младо поколение. Подобен пример е тенекеджийската работилница в музея на открито Клопенбург в Германия.¹² Пред ръководствата на повечето музеи на открито в света стои острият въпрос за “оживяването” на занаятчийски експозиции. Една действаща занаятчийска работилница веднага приковава вниманието на различните типове музейна публика – младите, защото никога през живота си не са виждали подобно нещо, старите, защото ги връща към отминалото детство и спомена за “добро старо време”.

Музеят на открито “Етьр” край Габрово е единственият музей от този тип в България. Независимо че в българската музейна практика няма подобен опит, интуицията на създателя на Етъра Лазар Донков го насочва правилно към пресъздаването на чаршия от времето на Българското възраждане. В лъкатушната занаятчийска уличка са експонирани разнообразни дюкяни с действащи майстори, които ни връщат към описанието на Габрово от Феликс Каниц.

Вече повече от 40 години “живият” габровски музей привлича многобройна музейна публика от всички краища на България и от близки и далечни страни. Точно атрактивността на действащите занаятчийски работилници и пресъздадената атмосфера от далечното минало привличат тези посетители. В Етъра има “оживени” уникални занаяти. Такъв пример е мутафчийската работилница. Един отдавна замрял занаят за производство на козенови дисаги, чулове и др. Самата суровина за това производство е козина. Тя се преде с много интересно съоръжение, придвижвано от самият майстор по дължина на работилницата. Многобройната музейна публика гледа с изключителен интерес това невиджано изобретение за предене. По такъв начин посетителят се пренася мислено няколко века назад във времето и се запознава с една дейност и потребност на дедите ни, за която не може да научи нито в научната литература, нито в интернет, а само тук в “живия” музей “Етьр”.

В грънчарската работилница може да се наблюдава как изпод сръчните ръце на майстор-грънчарката Клара се извайват уникалните керамични съдове, украсени с най-висшата техника “сграфито”.

Тя е усвоена още през средновековието от придворните майстори по време на Второто българско царство във Велико Търново. Днес единствено в Етъра музейните посетители могат да “надникнат” в средновековните тънкости на този художествен занаят.

В повечето действащи занаятчийски работилници могат да се закупят занаятчийски произведения като сувенир. Не само грънчарските изделия привличат музейните посетители. В златарското ателие се изработват пред очите на посетителите чудно хубави традиционни женски накити. Особен интерес предизвиква демонстрирането на филигранната техника от майстора и неговата чирачка. Многобройните по форма и украса бижута заемат цялата витрина пред работния тезгях.

Дърворезбованите изделия и иконите на зографа грабват очите на музейните посетители. Те се запознават отблизо как се създават тези произведения на приложното традиционно изкуство. От хлопкарската работилница се носи звукът на различни по големина хлопци. Те също могат да се закупят като сувенири. Друг металообработващ занаят, който е имал важно място за осигуряването на ежедневния бит на хората в миналото, е бакърджийството. Пред музейните посетители се демонстрират различни техники на изковаване, запояване и калайдисване на медните съдове. Най-популярни за съвременния посетител са медните сервизи за кафе и ракия. Естествено има и умален модел на казан за ракия, а майсторът е готов да изкове и с истински размери казан, стига някой да му го поръча.

Естествено, изработените в коларо-железарската работилница писаните каруци, могат да се използват, както по своето практическо предназначение, така и за колекции.

Чудното майсторство на етърските занаятчии дотолкова увличат някои български и чуждестранни посетители, че те решават да се посветят на някои занаяти професионално или като хоби. Такъв уникален пример има в Етъра от преди десетина години, когато едно датско семейство живя и усвоява традиционните български занаяти в музея. Мъжът, архитект по професия, се посвети на коларо-железарството и отнесе в Дания изкованата и изписана от него магарешка каручка. Съпругата му усвои традиционните домашни занаяти – предене и тъкане на шарени черги. И в момента в музея на открито

“Етър” има японска “занаятчийка”, която усвоява тънкостите на боядисване с природни багрила. Тя е втората японка, обучаваща се на това българско изкуство в Етъра.

Представянето на традиционните народни занаяти в музеите на открито има вече вековна история. То е част от най-атрактивните музейни комплекси, защото там пред очите на многобройните музейни посетители се демонстрират отдавна забравени традиционни техники и се изработват занаятчийски произведения за ежедневния бит, а също и произведения на приложното народно изкуство. Фактът, че повечето от тези изделия се закупуват от туристите като сувенири, говори за подчертания интерес към миналото. Живият, непосредствен контакт между занаятчийския майстор и музейната публика дава още една голяма възможност да се почувства отминалата епоха и да се вникне в ежедневния бит на дедите ни.

Бележки

¹ Недков, С. Музеи на открито. С., 2000, с. 35

² Пак там, с. 32

³ Пак там, с. 34

⁴ Пак там, с. 35

⁵ Open-Air Museums in Poland. Sanok-Poznan, 1981, p. 13–14

⁶ Недков, С. Цит. съч., с. 35

⁷ Цончев, Д-р П. Из стопанското минало на Габрово. С., 1996, с. 77

⁸ Недков, С. Цит. съч., с. 243

⁹ Пак там, с. 161

¹⁰ Пак там, с. 181

¹¹ The Lithuanian Open Air Museum – Rumshishkes. Vilnius, 2004, p. 3

¹² Недков, С. Цит. съч., с. 188